

J. G. Hülsmann

NAUJAJAME GRAŽIAME DEKRETINIŲ PINIGŲ PASAULYJE NIEKO NAUJO IR GRAŽAUS

Šis straipsnis J. G. Hülsmanno tęsinys vokiškam M. Rothbardo knygos „Ką valdžia padarė su mūsų pinigais“ leidimui.

Šiuo straipsniu norime pratęsti M. Rothbardo darbą apie tarptautinės pinigų sistemos, buvusios iki 70-ųjų vidurio, analizę ir pristatyti sistemos vystymąsi paskutiniaisiais XX –tojo amžiaus dešimtmečiais.

Versta iš:

Hülsmann, Schöne neue Zeichengeldwelt / Rothbard M.N. Das Schein-Geld-System, Graefelfing: Resch, 2000, S. 111-154

TURINYS

1. NAUJŪJŲ TARPTAUTINIŲ MONETARINIŲ INSTITUCIJŲ ESMĖ	3
2. EUROPOS PINIGŲ SISTEMOS (EPS) SUKŪRIMAS	5
3. EPS REIKŠMĖ 1979-1998 METAIS	7
4. VOKIETIJOS FEDERALINIO BANKO VAIDMUO EPS	10
5. EPS ŽLUGIMAS IR EUROPOS CENTRINIO BANKO (ECB) GIMIMAS	11
6. KOKIE BUVO ECB IR EURO EKONOMINIAI IR POLITINIAI PADARINIAI	15
7. ALTERNATYVOS EURUI	16
8. JAV INFLIACIJA IR BIRŽOS ŽAIDIMAS SU UGNIMI, 1982-?	18
9. JAUNIAUSIOS PASAULIO EKONOMIKOS KRIZĖS, 1997-?	23

1. Naujųjų tarptautinių monetarinių institucijų esmė

M. Rothbardo meistriškai nupasakota pinigų istorija aiškiai iliustruoja pagrindinę pinigų teorijos aksiomą: pinigų *kiekis* neturi įtakos mainų efektyvumui. Bet kokio pinigų kiekio užtenka bet kokiam prekių ir paslaugų kiekiui mainyti. Didesnis pinigų kiekis sąlygoja didesnes prekių ir paslaugų kainas, esant mažesniai pinigų kiekiui, kainos yra mažesnės.

Vartotojams nėra svarbus kainų lygis. Kuomet rinkoje cirkuliuoja mažiau pinigų, vartotojų pajamos yra mažos, tačiau vartojamų prekių kainos yra taip pat mažesnės. Ir atvirkščiai, didesnė pinigų pasiūla užtikrina didesnes pajamas, tačiau kartu sukelia ir vartojimo prekių kainas. Akivaizdu, kad *realioms* pajamoms tai neturi jokios reikšmės.

Toks pat principas taikytinas ir verslui. Verslo sėkmingumui kainų lygis neturi jokios įtakos. *Skirtumas* tarp pajamų ir sąnaudų šiuo atveju yra daug svarbesnis. Sėkmingas verslas mėgaujasi pakankamu pelnu, tuo tarpu nesėkmingo verslo pelnas yra per mažas arba iš viso patiriamas nuostolis. Akivaizdu, kad didelis ir mažas, teigiamas ir neigiamas veiklos rezultatas egzistuoja visuose kainų lygiuose. Kuo didesnis pinigų kiekis, tuo didesnės pajamos *ir* sąnaudos; ir kuo mažesnis pinigų kiekis, tuo žemesnės tiek perkamų, tiek parduodamų prekių ir paslaugų kainos.

Jeigu pinigų kiekis nėra svarbus savo tiesioginiam tikslui – prekių mainams – kodėl jam skiriama tiek daug dėmesio tiek akademiniam, tiek politiniam lygmenyje? Kodėl steigiamos tokios institucijos kaip Vokietijos federalinis bankas arba Tarptautinis valiutos fondas (TVF), kurių pagrindinė funkcija yra reguliuoti pinigų kiekį organizuoti jų paskirstymą?

Rothbaldas mums parodo, kad dėmesys turi būti kreipiamas ne į patį pinigų kiekį, bet į jo *pokyčius*. Pinigų kiekio pokyčiai yra gana nereikšmingi pinigų mainų funkcijai, tačiau jie neišvengiamai susiję su pinigų *perskirstymu*. Pinigų kiekiui padidėjus, naujieji pinigai pirmiausia patenka siauram rinkos dalyvių ratui ir toliau palaipsniui yra perduodami kitiems rinkos dalyviams. Tie rinkos dalyviai, kurie disponuoja papildomais pinigais pirmieji, gali uždirbti daugiau, negu būtų galėję be jų, o tai neišvengiamai didina *vėlesnių* rinkos dalyvių kaštus, kadangi jie iš naujų pinigų gali uždirbti mažiau. Trumpai tariant, pinigų kiekio pokyčiai neturi įtakos mainams, tačiau jie perskirsto pajamas tarp rinkos dalyvių.

Būtent dėl to visais laikais įvairios valdžios siekė kontroliuoti pinigų gamybą, ir juos perskirstyti savų interesų tenkinimui. Rothbardo studijos dėka sužinome, kad ilgas šimtmečius valstybė siekė kontroliuoti pinigų gamybą ir šį savo tikslą šiandien galutinai pasiekė. Tais laikais, kai pinigai buvo metaliniai (aukso ir sidabro), jų gamyba buvo apribota egzistuojančiais metalų išteklių. Šiandien, valstybė visiškai kontroliuoja pinigų gamybą, tad dekretiniai pinigai (daugiausia popierinių pinigų

forma)¹ savo gamintojų (monetarinės valdžios) valia gali būti padauginti tūkstantį kartų. Tokiu būdu pavieniai privilegijuoti piliečiai ar jų grupės praturtėja visų kitų gyventojų sąskaita.

Nereikia turėti daug fantazijos, kad suprastume, kokią reikšmę gėrybių perskirstymui turi šiuolaikinė monetarinė valdžia (red.past. – valstybės institucija, turinti monopolinę pinigų leidimo teisę). Ideali rinkos sąlygomis vartotojų sprendimai nulemia, kiek ir kokių produktų bus realizuojama pelningai. Taigi vadovaujantis rinkos demokratijos principu, kas gaus kokias pajamas galiausiai taip pat priklausys tik nuo vartotojų. Tačiau įsikišdama monetarinė valdžia paveikia šį procesą iš išorės. Kadangi pagaminti bet kokį kiekį naujų pinigų valdžiai praktiškai nieko nekainuoja, ji išlaiko nuostolingus verslus visų kitų piliečių sąskaita. Manipuliuodama pinigų spausdinimo mašina, valstybė sukuria iliuziją, jog įmanomas nuolatinis valstybės skolų ir kainų akcijų biržose augimas.

Apibendrinant: popieriniai pinigai – tai svarbus instrumentas, kurio dėka palaikomi privilegijuoti interesai, o tai praktiškai visada reiškia *konkrečių* interesų palaikymą. Popieriniai pinigai praturtina turtinguosius ir suteikia daugiau galios galingiesiems, negu, kad jie būtų turėję tik piliečių savanoriško palaikymo dėka. Tai iškreipia rinką, skatina kartelius bei suteikia valstybei neribotą valdžią, kurios dėka ji gali augti savo pavaldinių sąskaita.

Tarptautiniu lygmeniu popieriniai pinigai keičia tik savo pavidalą, tačiau išlieka instrumentu neteisingai praturtėti. *Visos popierinių pinigų sistemos yra valstybių kūriniai, o tarptautinės pinigų sistemos tobulinimas tėra būdas kitomis priemonėmis įtvirtinti valstybės perskirstymo politiką.* Kaip nacionalinės pinigų sistemos buvo sukurtos patenkinti įtakingiausių politinių grupių interesus ir suteikti joms žymių privalumų visų kitų piliečių sąskaita, taip ir visos tarptautinės institucijos (EPS, ECB, TVF ir t.t.) buvo sukurtos tiems interesams ir privalumams išsaugoti bei sutvirtinti.

Per pastaruosius metus mes stipriai priartėjome prie „naujosios pasaulio santvarkos“, kurią Europai, Japonijai ir JAV nori primesti įtakingos keinsistiškai (angl. Keynesian) nusiteikusių politikų, verslininkų ir intelektualų grupės. Kalbame apie plataus masto planą, pagal kurį tarptautiniai komerciniai santykiai bus reguliuojami nebe privačių susitarimų, o tarptautinės biurokratijos pagrindu. Naujojoje pasaulio santvarkoje turi

¹ Dekretiniai pinigai – tai ypatinga valstybinių pinigų (angl.: *fiat money*) rūšis. Jie gali būti naudojami tik vieninteliui tikslui – netiesioginiams mainams. Dėl šios savybės, jie negali atsirasti rinkoje spontaniškai. Jie gali atsirasti *tik* su valdžios pagalba, ir *tik* valdžiai norint cirkuliuoti apyvartoje. Dekretiniai pinigai gali būti padauginti ir išdalyti kitiems, kadangi jie neturi fizinio pavidalo. Ryškiausias imaterialiosios dekretinių pinigų savybės pavyzdys galėtų būti monetarinės valdžios (institucijų, kurios atsakingos už monetarinę politiką, centrinio banko) banko sąskaita, kadangi pinigų kiekis joje gali būti padidintas tiesiog valdžios nurodymu. Dekretiniai pinigai, išleisti popierinių pinigų forma, nėra tokie imaterialūs, tačiau juos lengva platinti. Šiandien visos nacionalinės valiutos yra dekretiniai pinigai, pateikiami centrinio banko banknotų forma arba kaip indėliai iki pareikalavimo. Kai kalbame apie indėlius, nėra svarbu, kokias technines priemones (nurašymas nuo sąskaitos, mygtuko paspaudimas internetiniame puslapyje ir pan.) savininkas naudos, norėdamas disponuoti savo pinigais.

būti tik *viena* pasaulinė valiuta ir tik *viena* pasaulinė policija, kuri užtikrintų *vienos* tarptautinės biurokratijos nurodymų įgyvendinimą.²

Planai, kurie dar 1990-aisiais Rothbardui atrodė kaip „tolima ateities muzika“, iš dalies jau yra įgyvendinti. Pirmasis „gražaus“ naujojo pasaulio elementas buvo 1990-aisiais įkurta Pasaulio prekybos organizacija (PPO), kuri įtvirtino tarptautinius prekybos susitarimus į Bendrąjį susitarimą dėl prekybos ir tarifų. 1994-aisiais pasirašyta Šiaurės Amerikos laisvosios prekybos sutartis (angl. *NAFTA*), o 1999-aisiais įkurtas Europos centrinis bankas (ECB). ES komisija Briuselyje įgyja vis daugiau galios ir tituluoja save būsima Europos centrine vadovybe. Kitas plano elementas tapo aiškus, kuomet NATO, kurios biurokratai pasibaigus Šaltajam karui desperatiškai ieškojo naujos veiklos, susikūrė sau pasaulio tvarkos sergėtojo rolę ir vedama JAV ir Didžiosios Britanijos vyriausybių pradėjo kampaniją prieš Jugoslaviją. Pasaulio centrinis bankas kol kas nėra įsteigtas, tačiau tai turėtų būti kitas žingsnis, kadangi Europoje nacionalinių valiutų jau beveik nebeliko. Tokios institucijos pagrindu galėtų būti Vašingtone įsikūręs Pasaulio bankas, kuris jau senokai bando sau rasti prasmingą užduotį. (Iki šiol Pasaulio bankas padėjo valdžioje išsilaikyti korumpuotoms Trečiojo pasaulio vyriausybėms, skolinant joms iš Vakarų valstybių mokesčių mokėtojų kišenės. Mainais buvo gautas karinis bendradarbiavimas Šaltojo karo metu. Be to, tos eksportuojančios įmonės, kurios gerai sutarė su Pasaulio banku, galėjo tikėtis privilegijų – visa tai buvo vadinama „taškiniu prekybos liberalizavimu.)

Plačiai paplitusios sąmokslų teorijos, aiškinančios, kaip kuriama „naujoji pasaulio santvarka“ yra visai nepakankamos. Tai, kad planuotus grupinius veiksmus pavadiname sąmokslu, aiškiau nuo to netampa. Žinoma, visi asmenys turi konkrečių tikslų, turi jų ir keinsistai, tačiau būtina išsiaiškinti, kodėl būtent jiems pavyko savų tikslų pasiekti ir savo interesus iškelti virš visų kitų žmonių interesų. Ir kokios buvo objektyvios priežastys, leidusios keinsistinio naujojo pasaulio šalininkams tiek daug pasiekti per pastaruosius 25 metus? Toliau sieksime atsakyti į šį klausimą.

2. Europos pinigų sistemos (EPS) sukūrimas

1973-aisiais žlugus Bretton Woods sistemai bei Smitsono susitarimui, Vakarų valstybių centriniai bankai veikė visiškai nekontroliuojami. Bankai spausdino pinigus, kad galėtų finansuoti augančią valstybės socialinio aprūpinimo sistemą bei išlaikyti nuostolingas valstybines ar valstybės finansuojamas įmones. Komerciniams bankams buvo pritaikytos ypatingai „lanksčios“ kredito linijų sąlygos, kad pastarieji galėtų skolinti valstybei, regionams, bendruomenėms.

² Žr. Rothbardą (*Wall Street, Banks, and American Foreign Policy*. Auburn: Mises Institute, 1995, S. 53ff). Kitas puikus šaltinis šia tema yra amerikiečių kongresmeno Rono Paulo knyga (*The Ron Paul Money Book*. Lake Jackson: Ron Paul & Associates, Inc., 1991, S. 221ff). R. Paulas įvardina ir kitus europiečius, kurie mano, kad ECB yra pirmasis žingsnis pasaulio centrinio banko ir pasaulio popierinių pinigų sukūrimo link: Giovanni Agnelli, Karl Carstens, Jacques Delors, Wim Dusenbergl, Valery Giscard d'Estaing, Wifried Guth, Max Kohnstamm, H.L. Merkle, Hemut Schmidt ir Hans-Jochen Vogel.

Tiems, kurie turėjo galimybę pirmieji gauti naujų pinigų atėjo aukso amžius (Vokietijoje ypač privilegijuoti buvo bankai, anglies, geležies bei plieno pramonė, automobilių pramonė, darbininkai, kelių statybos darbai, gamyklos ir farmacijos koncernai). Tačiau egzistavo ir šalutiniai padariniai, kurie veikė beje net ir privilegijuotas interesų grupes.

Pirmiausia, pinigų emisija sukėlė kainas (infliaciją) ir sukėlė „bėgimą nuo pinigų“, kuris apsunkino kreditų rinką. Tai, žinoma, kėlė bankų ir pramonės nepasitenkinimą.

Antra, infliacija nuskurdino visus taupančiuosius ir fiksuotų pajamų gavėjus. Tai sukėlė vidurinėsios klasės, ypač valstybės tarnautojų, nepasitenkinimą.

Trečia, infliacija iki minimumo sumažino piliečių galimybes taupyti. Nors daugelyje federacinių žemių to dar nesijautė, tiems, kurie priiminėjo sprendimus, buvo aišku, kad anksčiau ar vėliau besitęsianti infliacija sumažins kapitalo sankaupas. Atsižvelgiant į tai, kad tuo metu tarptautinio kapitalo judėjimas buvo griežčiau ribojamas, tolesnis infliacijos augimas buvo nepriimtinas nei pramonei, nei kapitalo rinkos dalyviams. O valstybė bijojo, kad ateityje sumažės mokestinės pajamos.

Ketvirta, tai sukūrė naują problemą – didelius valiutų kursų svyravimus. Kaip žinia, iki tol galiojusios Bretton Woods sistemos esminiai elementai buvo: a) JAV centrinio banko įsipareigojimas kitiems centriniams bankams keisti JAV dolerius į auksą, b) visų kitų centrinių bankų įsipareigojimas keisti savo valiutą į dolerius. Taigi, pavienės pasaulio valiutos buvo susietos su ta pačia preke – auksu, tad jų kursas buvo fiksuotas.

Visai kitaip veikė naujoji nacionalinė popierinių pinigų sistema, kadangi centrinio banko išleidžiami banknotai nebebuvo susieti su auksu. Nacionalinės valiutos nebebuvo keičiamos į auksą, o centriniai bankai patys nusprendavo, kiek pinigų prispausdinti. Centriniai bankai nebebuvo bankai – jie tapo pinigų gamintojais. Kadangi Prancūzijos frankų buvo gaminama daugiau negu Vokietijos markių, o Vokietijos markių – daugiau negu Šveicarijos frankų ir t.t., nacionalinių valiutų vertė pakito skirtingu mastu. Taip atsirado laisvai plaukiojantys valiutų kursai, kurie kito nuspėjamai, o tai kenkė tarptautinei prekybai, ypač tarptautiniam kapitalo judėjimui.

Atsižvelgiant į tai, visose valstybėse atsirado naujos interesų grupės, kurios vieningai siekė grąžinti fiksuotą valiutų kursą. Vyraujant šioms nuotaikoms, 1979 metais buvo sukurta Europos pinigų sistema (EPS). 1978 metais Bremene įvykusioje konferencijoje Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Olandijos, Belgijos, Liuksemburgo, Danijos ir Airijos vyriausybėms pavyko susitarti dėl valiutų kurso stabilizavimo ir savo valiutų kursų nustatymo ir palaikymo kitų valiutų atžvilgiu, leidžiant savosioms valiutomis svyruoti nustatytose ribose. Pasiektas rezultatas buvo pavadintas šiek tiek pasipūtėliškai ir klaidinančiai – „Europos pinigų sąjunga“.

EPS išpildė abu pagrindinius valstybių vyraujančių politinių grupuočių reikalavimus. Pirmiausia, tai stabilizavo valiutų kursus ir sumažino užsienio investicijų riziką,

suteikė garantijų, kad bus vykdomi prekybiniai susitarimai Europoje (pažymėtina, kad *šios* aplinkybės buvo naudingos ne tik „kapitalo interesams“, bet ir visiems piliečiams, nes sustiprėjęs tarptautinis darbo jėgos judėjimas pakėlė darbo našumą visose valstybėse). Tuo pačiu, EPS neįpareigojo susieti nacionalinių valiutų su jokių tauriuoju metalu ar konvertuoti į kokią kitą užsienio valiutą, o tik stengėsi stabilizuoti valiutų tarpusavio keitimo kursus.

Labai suprantama, kodėl pavyko įvykdyti tokią strategiją. Vienos prekinės valiutos (aukso) įvedimas reikštų stiprų pinigų gamybos ribojimą, dėl kurios vargu ar skirtingų valstybių valdančiosios koalicijos galėtų susitarti. Juk jie visi buvo labiausiai suinteresuoti galimybe spausdinti „tuščius“ pinigus, nes būtent galimybė pirmiems gauti naujus pinigus leido jiems sustiprinti savo ekonomines pozicijas. Būtent todėl EPS galėjo būti paremta tik popieriniais pinigais.

3. EPS reikšmė 1979 – 1998 metais

Tam, kad suprastume EPS reikšmę, būtina atsiriboti vieno itin paplitusio paklydimo. Negalima dalykų, įskaitant finansinius institutus, vertinti vien tik pagal jų kūrėjų tikslus. EPS kūrėjai siekė sukurti sistemą, kurioje nustatytų fiksuotus nepadengtų valiutų kursus. Tačiau pasiektas rezultatas buvo kiek kitoks.

EPS nebuvo fiksuoto valiutos kurso sistema. Ir būtent todėl, ji tik pusiau sugebėjo stabilizuoti pinigų sistemas.

Tai tampa aišku, jei įsivaizduosime, kokios funkcijos ir reikalavimai yra keliami fiksuoto valiutos kurso tarp popierinių pinigų sistemai. Techniškai žiūrint, tokia sistema sukurtų aplinkybes, kuomet vienas centrinis bankas privalėtų pirkti *kito* centrinio banko valiutą. Vienas centrinis bankas gali tik dalinai stabilizuoti savo nacionalinės valiutos kursą. Kuomet šis valiutos kursas *pakyla*, bankas galėtų išleisti papildomą pinigų emisiją ir ją realizavus, sumažinti savo nacionalinės valiutos kursą. Jei valiutos kursas imtų *kristi*, padėtis būtų žymiai sudėtingesnė. Bankas, žinoma, galėtų panaudoti savo kapitalą (taip vadinamus centrinio banko rezervus) ir supirkti savo nacionalinę valiutą. Tačiau net ir tarp tokių turtingų centrinių bankų kaip Vokietijos federalinis bankas, toks sprendimas negali būti ilgalaikis, o ką jau bekalbėti apie kitas šalis. Todėl, pagal idėją, *kitų šalių* centriniai bankai turi pradėti leisti vis didesnes savo nacionalinės valiutos emisijas, kad galėtų supirkti krintančią valiutą ir taip užkirsti kelią tolimesniam kritimui.

Šie techniniai pastebėjimai leidžia mums įvardyti kertinę visų fiksuoto nepadengto valiutų kurso problemą. Tokia sistema itin lengva manipuliuoti ir piktnaudžiauti. Prisiminkime, kad popierinių pinigų esmė ir tikslas yra padidinti pinigų kiekį, ir taip perskirstyti gėrybes. Kadangi centriniai bankai veikia tik konkrečioje šalyje, tai pajamų srautus gali reguliuoti tik nacionalinės ekonomikos *mastu*. Jie negali praturtinti savo nacionalinės ekonomikos kitų valstybių sąskaita, kadangi nacionalinės valiutos

infliacija neišvengiamai sąlygos valiutos kurso kritimą. O krįstantis valiutos kursas visuomet nustato naujas eksporto bei importo proporcijas.

Tačiau fiksuoto valiutos kurso sistemoje tai pasikeičia. Jau aiškinome, kad fiksuoto valiutos kurso sistemoje infliacijos paveiktos valiutos turėtų būti superkamos. Kiti rinkos dalyviai (kiti centriniai bankai) būtų sistemos įpareigoti supirkti nuvertėjusią valiutą senu kursu. Tai motyvuoja centrinius bankus spausdinti kiek įmanoma daugiau savo valiutos, arba bent jau tai daryti sparčiau nei kiti centriniai bankai. Nes kol bankui pavyks tai daryti, infliacijos veikiamą valstybę galės importuoti daugiau prekių ir paslaugų nei eksportuoti ir taip praturtėti kitų valstybių sąskaita.

Atsižvelgiant į tai, tampa aišku, kad *bet kuri nepadengto fiksuoto valiutos kurso tarp popierinių pinigų sistema anksčiau ar vėliau turi žlugti*. Jeigu kiekvienos Vokietijos federacinės žemės vyriausybė turėtų galimybę spausdinti nacionalinius banknotus, visos jos norėtų išleisti kuo didesnes pinigų emisijas ir taip praturtinti savo regioną kitų žemių sąskaita. Netgi jei viena vyriausybė neketintų praturtėti kitų žemių sąskaita, tai jos regionui kiltų infliacijos grėsmė, kadangi kitų žemių vyriausybės galėtų išleisti didesnes pinigų emisijas ir taip ją aplenkti. Akivaizdu, kad tokia sistema yra nepriimtina, kadangi anksčiau ar vėliau ji sukeltų hiperinfliaciją bei sąlygotų valiutos žlugimą. Analogiškos išvados taikytinos ir fiksuoto valiutos kurso tarp nacionalinių valiutų sistemai. Centriniai bankai lyg ir leidžia skirtingas valiutas, tačiau kadangi jos griežtai susietos fiksuotu kursu, visi šie popieriniai pinigai yra iš esmės vienodi. Taigi kiekvienas bankas šioje sistemoje turi didelį interesą kuo greičiau didinti savų pinigų pasiūlą.

EPS nebuvo fiksuoto valiutos kurso sistema. Centriniai bankai nebuvo *įpareigoti* pirkti kitos valiutos. Jeigu toks įpareigojimas būtų buvęs, EPS tarnautų infliacijos paveiktoms vyriausybėms kaip „gelbėtojų draugija“, kadangi jos nuolat būtų gelbėjamos kitų centrinių bankų. Neišvengiamai tokia sistema privestų prie hiperinfliacijos visoje Europoje.

Tiesą sakant, įpareigojimas palaikyti kursą galiojo tik konkrečios valiutos atžvilgiu. Kiekviena monetarinė valdžia buvo įpareigota, kiek įmanoma mažinti infliacijos lygį tam, kad išvengtų savo valiutos kurso kritimo. Nacionalinės valiutos kursui nukritus, monetarinė valdžia buvo įpareigota sustabdyti kritimą savo pačios resursais. Žinoma, ji galėjo tikėtis kitų centrinių bankų pagalbos, tačiau, kaip jau buvo pastebėta anksčiau, jie nebuvo įpareigoti padėti.

Esant tokioms aplinkybėms, valiutos kurso stabilumas buvo įmanomas tik centriniams bankams save ribojant. Kiekviena monetarinė valdžia turėjo pati priimti sprendimą kuo labiau mažinti leidžiamas pinigų emisijas. Tačiau priimti tokius sprendimus nebuvo skubama. Daugelis Europos valstybių nenorėjo taip greit nususukti nuo 70-ųjų infliacinės politikos. Jos norėjo *tiek* stabilaus valiutos kurso, *tiek* nacionalinių pajamų srautų kontroliavimo spausdinant pinigus. Tai padaryti buvo įmanoma tik tokiu atveju, jei visi centriniai bankai pinigų kiekį būtų didinę vienodu tempu. Tačiau EPS

sąjungoje visuomet buvo bent vienas centrinis bankas, kuris infliacijos tempu atsilikdavo nuo kitų. Istoriskai susiklostė, jog tai buvo Vokietijos federalinis bankas.

Kadangi visi kiti centriniai bankai, ypač pirmaisiais EPS gyvavimo metais, vykdė didesnę infliaciją nei Vokietijos federalinis bankas, jų valiutos Vokietijos markės atžvilgiu nuolat pigo. Taigi, taip vadinamas fiksuotas kursas buvo nuolat „taisomas“. 1979 – 1983 metais kursas buvo keičiamas daugiau nei devynis kartus, kad būtų įvertintas infliacijos paveiktų valiutų nuosmukis. Reikšmingi pokyčiai įvyko 1983-aisiais, kuomet Prancūzijos vyriausybė atsisakė nesėkmingos infliacinės politikos. Po to valiutos kurso keitimas tapo retesnis, tačiau kartu ir išpūdingesnis. 1987-1992 metais nebuvo jokių pokyčių, taigi „briuseliškai“ nusiteikę skirtingų frakcijų politikai pradėjo girtis, kad EPS pavyko išlaikyti fiksuoto valiutos kurso sistemą. Tačiau 1992 metais šis muilo burbulas sprogo, kadangi Airijos svaro ir Ispanijos pesetos kursai turėjo būti koreguojami.

Tų pačių metų rudenį žlugo ir kitų valiutų paritetai, kadangi svaras sterlingas tapo toks stiprus, kad Didžiosios Britanijos vyriausybė nustojo stengtis jį stabilizuoti ir išstojo iš EPS. Netrukus nuvertėjo ir Prancūzijos frankas. Prancūzijos nacionalinis bankas nebeturėjo resursų išpirkti franką. Tai buvo EPS pabaiga.

Žinoma, Vokietijos ir Prancūzijos eurošalininkai jokių būdu nenorėjo pripažinti šio žlugimo, kadangi tai neišvengiamai pakenktų jų prestižui. Taigi buvo siekiama užmaskuoti šį žlugimą iki tol, kol išgalios Europos pinigų sąjunga. Jie panaudojo „ribų išplėtimo“ triuką ir nustatė naujas svyravimo ribas nuo 2,5 proc. iki 15 proc. Formaliai veikė *senoji* EPS, tik ribos tapo „šiek tiek“ platesnės. Triukas pavyko, kadangi tik pavieniai ekonomistai ar žurnalistai įspėjo kas iš tikro vyksta – karalius neturėjo *naujų* drabužių, jis buvo nuogas! Kaip ir jos pirmtakė, naujoji EPS vargu ar buvo „sistema“ tikrąja šio žodžio prasme. Tačiau senasis aparatas bent jau iš dalies stabilizavo valiutų kursus, tuo tarpu naujasis buvo tik aparatas be naudos.

EPS krizės aiškiai identifikavo, kad nacionalinės monetarinės valdžios galėjo pasitikėti tik savimi. EPS *numatė*, kad kiekvienas centrinis bankas vienašališkai imsis reikalingų priemonių savo valiutos kursui stabilizuoti. Kitaip tariant: *pati* EPS neturėjo jokios reikšmės. Tai nebuvo sistema ta prasme, kad centrinių bankų sprendimai priklausė vienas nuo kito. Kiekvienas centrinis bankas veikė pavieniui, o visi EPS priskirti pasiekimai tebuvo nacionalinių valstybių nuopelnai. Europos valiutų rinkos vystymasis nuo 1979 metų būtų buvęs toks pat ir be 1978 metų vyriausybių susitarimo.

Niekas neparodo ekonominės minties nuosmukio labiau nei faktas, kad tik nedaugelis ekonomistų apskritai sugebėjo identifikuoti kas vyksta.³ Daugelis analitikų vadovavosi savo pirmtakų nuomone ir aiškino, kad EPS buvo fiksuoto valiutos kurso sistema. Jų skaitomuose vadovėliuose EPS nebuvo kritikuojama. Jie kartoję tą pačią istoriją apie

³ Išimtims priskirtini prancūzų ekonomistas Pascal Salin (*L'unité monétaire européenne, au profit de qui?* Paris: Economica, 1979) ir vokiečių ekonomistas H.H. Lechner (*Währungspolitik*, Berlin: de Gruyter, 1988).

„sistemine monetarinės valdžios intervencija“, aiškino apie „komercinius ryšius“ ir detaliai aprašinėjo naują EPS pasiekimą – ekiu⁴. Šios techninės apybraižos tebuvo fasadas. EPS monetarinės valdžios buvo suvienytos vieno tikslo – valiutos kurso stabilizavimo. Tačiau šio tikslo kiekviena monetarinė valdžia siekė atskirai, nebuvo jokios bendros monetarinės politikos, koordinavimo, o ekiu atliko buhalterių žaislo funkciją.

EPS ir ekiu buvo daugiau reikšmingi politiškai nei ekonomiškai. Du dešimtmečius iš eilės kartojami žodžiai „EPS“ ir „Ekiu“ leido Europos bendruomenei manyti, kad šie žodžiai turėjo politinės reikšmės. Piliečiai tikėjo, kad egzistavo bendra monetarinė politika, ekiu buvo „Europos pinigai“ bei, kad 80-aisiais, 90-aisiais metais, šie du veiksniai buvo stabilaus valiutos kurso ir ekonomikos augimo pagrindas.

Ši erezija silpnino tiek tikėjimą savo jėgomis, tiek skepticizmą tuo metu dar sąlyginai mažos biurokratijos Briuselyje atžvilgiu. Tai buvo labai svarbus psichologinis svertas pastūmėjęs Europos centrinio banko sukūrimo link, iš kurio šiandien atsiranda naujoji Europos centrinės valdžios idėja. Taigi EPS buvo lemiamas žingsnis kuriant Europos vyriausybių kartelį.

4. Vokietijos federalinio banko vaidmuo EPS

Po kiekvienos EPS „feksuoto“ valiutos kurso korekcijos, Vokietijos federalinis bankas buvo apipilamas kaltinimais. Jis nebendradarbiavo, slopino užsienio ekonomiką, engė kitus centrinius bankus ir kt. Tačiau kaip gi nutiko, kad rinkoje dominuojant laisviems prekybos santykiams, *viena* šalis gali engti kitas? Kaip galėjo būti paaiškintas Vokietijos federalinio banko dominavimas? Daugelis ekonomistų laužė galvas bandydami atsakyti į šį klausimą.

O atsakymas yra štai koks. Ne Vokietijos federalinis bankas buvo galingas, o kitų šalių centriniai bankai buvo itin silpni. Tai, kad vienos ar kitos šalies valiutos buvo silpnos, buvo ne Vokietijos markės ar Vokietijos federalinio banko kaltė, o nepasotinamas tų valstybių politikų ir interesų grupių kartelių godumas. Naudojant pinigų spausdinimo presą, buvo tenkinami šių grupių poreikiai, o tai sąlygojo pastovų valiutos nuvertėjimą. Tam, kad šis nuvertėjimas nebūtų toks žymus, šalys turėjo ižūlumo reikalauti, kad Vokietijos federalinis bankas didintų markių emisiją ir išpirkinėtų infliacijos veikiamas valiutas!

Taigi Vokietijos federalinis bankas nusikalto tuo, kad nedidino pinigų emisijos (ir nenuvertino Vokietijos markės) taip stipriai, kaip tai darė Prancūzijos centrinis bankas ar Italijos centrinis bankas. Už tai Vokietijos piliečiai liks bankui amžinai skolingi, tačiau vokiečių ir užsienio politikos elitas niekada neatleis.

⁴ Ekiu, Europos Bendrijos apskaitos piniginis vienetas. Ekiu sudarė Bendrijos valstybių narių valiutų krepšelį, suformuotas atsižvelgiant į šalių BVP ir prekybos dalį Bendrijoje. Ekiu, kaip oficiali valiuta, buvo įvestas 1978 m. gruodžio 18 d. Jis naudotas tik negrynujų (sąskaitų) pinigų pavidalu iki euro įvedimo.

Negali likti jokių dvejonų dėl pinigų institucijų esmės. *Visi* centriniai bankai siekia naudos politiškai organizuotiems interesų karteliams tautos sąskaita. Vokietijos federalinis bankas nėra išimtis. Nors iš visų centrinių bankų jis tautai pakenkė *mažiausiai*. Čia kalbame ne tik apie Vokietijos piliečius, bet ir visos Europos piliečius, kadangi susilaikydamas nuo pinigų emisijos Vokietijos federalinis bankas privertė susilaikyti ir kitus centrinius bankus, kurie siekė stabilizuoti valiutos keitimo kursus. Taigi Vokietijos markė buvo ne tik EPS stabilumo inkaras, bet bastionas kare tarp Europos piliečių ir valdžios.

5. EPS žlugimas ir Europos centrinio banko (ECB) gimimas

Kai tik valstybė nori apriboti savo piliečių laisvę, pirmiausia ji siekia naują kūrinį apgauti melu. Taip atsitiko ir su Europos centrinio banko. Valstybinė propaganda tituluoja ECB kaip suplanuotą EPS tęsinį. Neva, ECB tik pagerins jau egzistuojančią Europos pinigų sistemą.

Tačiau toks ECB pristatymas neatspindi tikrovės, tai – gryna propaganda. ECB neturi nieko bendra su EPS. Šis bankas įkurtas visiškai kitais pagrindais ir kitais tikslais. EPS rėmėsi vienašališkais ir savarankiškais sistemoje dalyvaujančių valstybių veiksmais. Ji kvietė visas valdžias, kurios norėjo stabilizuoti savo valiutų kursus, nebekurti augimo ir imti pavyzdį iš tų valstybių, kuriose infliacijos lygis buvo mažiausias. Tai leido užtikrinti bent jau sąlyginį valiutų kursų stabilumą. Bet pirmiausia tai apribojo (galbūt net prieš pačių EPS kūrėjų valią) galimybes finansuoti valstybes spausdinant pinigus.

Kartu su ECB pirmą kartą istorijoje buvo sukurtas Europos dekretinių pinigų gamintojas, kuris nutraukė senosios sistemos sukurtus valstybės apribojimus ir atvėrė naujus būdus valstybės ir su ja susijusių grupių turtėjimui. Tai yra pagrindinis ECB tikslas ir jos kūrėjų siekiamybė. Dar kartą žvilgtelkime į 70-uosius, 80-uosius metus, kad geriau suprastume šią išvadą.

Bretton Woods sistemai žlugus, banknotų leidyba tapo labai svarbus pajamų šaltinis kiekvienai Vakarų valstybei. Kaip ir įprasta tokiose situacijose, nė viena valstybė papildomų pajamų šaltinio nevertino atsakingai, nesumažino mokesčių ar skolos naštos. Infliacija buvo suprasta kaip palankus papildomas šaltinis, kuriuo ir toliau galėjo būti finansuojami valstybiniai projektai.

Septyniasdešimtųjų pabaigoje, kai pasikeitė politinės srovės bei valiutos keitimo kursai stabilizavosi iki mažiausią infliaciją turinčių valstybių lygmens, išaušo tiesos valanda. Dėl sumažintos infliacijos netektos pajamos turėjo būti „palydėtos“ išlaidų mažinimo. Tačiau visose valstybėse viešpataujantys politikų ir politiškai organizuotų grupių karteliai stengėsi to žūtibūt išvengti. Visas buvusias privilegijas jie pavadino „socialiniais iškovojimais“, kurių nevalia paaukoti. Žinoma, buvo nutylėta „socialinių iškovojimų“ esmė – kad esant infliacijai buvo sukurtas mechanizmas, perskirstantis

gėrybes iš nieko nenutuokiančių ir neorganizuotų piliečių – valdančiajam elitui ir jam artimoms interesų grupėms.

Liko tik du galimi problemos sprendimo būdai. Pirmuoju atveju - padidinti mokesčius. Tačiau ši priemonė niekad nebuvo populiarė, kadangi iki šiol miegoję valstybės piliečiai būtų priversti susimokėti tiesiogiai iš savo kišenės, o tai sukeltų nepasitenkinimo bangą. Politikai baiminosi mažo pasipiktinusio piliečio prie balsavimo urnos, tad jie pasirinko kitą sprendimo būdą – padidinti valstybės skolos našta.

Šio nusikaltimo ypatybė ta, kad tai nebuvo pavienis aktas, skirtas konkrečioms išlaidoms finansuoti. Kalbame apie įprasto nacionalinio biudžeto finansavimą, kuris anksčiau buvo dengiamas infliacijos, o dabar – įsiskolinimo. Pažymėtina, kad tai buvo įmanoma tik pastoviai skolinantis iš naujo. Nuo 70-ųjų pabaigos mažėjančią infliaciją pradėjo lydėti auganti valstybių skolų našta.

Toks valstybės pajamų šaltinio pasikeitimas – nuo infliacijos prie skolų, kurių mastai pradėjo aiškėti dar 80-aisiais, – tapo kertine priežastimi, kodėl nuspręsta sukurti tarptautinę pinigų sistemą.

Nuo pat pradžių buvo aišku, kad valstybės skolinimasis negali būti ilgalaikis valstybės finansavimo šaltinis. Daugeliu atvejų valstybės ir privatūs asmenys nėra panašūs, tačiau viena taisyklė galioja abiem – kreditą galima gauti, jei tikimasi, kad jis bus gražintas. Abiem galioja dėsnis, jog kuo didesni įsiskolinimai, tuo mažesnė tikimybė gauti paskolą. Daugelio valstybių skolos buvo tokios didelės, kad jų gražinti praktiškai buvo neįmanoma. Pavyzdžiui, šiandien Vokietijos valstybinis, federacinių žemių ir bendruomenių įsiskolinimas, anot statistikos, siekia daugiau kaip 60 proc. Vokietijos BNP. Šie duomenys neįtraukia valstybės socialinio draudimo įsipareigojimų. Įvertinant tai, Vokietijos įsiskolinimai turėtų siekti nuo 300 proc. iki 400 proc. Vokietijos BNP, kitose valstybėse skaičiai būtų dar liūdnesni.

Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje tapo aišku, kad valstybės skolinimosi galimybių ribos bus greitai pasiektos ir būtina rasti alternatyvių finansavimo šaltinių. Praktiškai reikėjo užduoti jau paminėtus du klausimus. Buvo galima padidinti mokestinę bazę, tačiau politikai siekė vengti šio metodo. Dar buvo galima išleisti papildomas pinigų emisijas, tačiau toks sprendimas nesuderinamas su fiksuotu valiutos keitimo kursų sistema, kurią siekė išlaikyti Vokietijos federalinis bankas. Tai neišvengiamai reikštų EPS krizę, kuomet ir vėl turėtų būti išplėstos kurso svyravimo ribos bei pritaikyti nauji valiutos keitimo kursai.

Iš to seka nedvejotina išvada, kad visos šios krizės buvo ne pavieniai atsitiktinumai, o visos EPS žlugimo šaukliai. Tokios silpnos valiutos valstybės kaip Italija buvo pirmos eilėje. Daugelis kitų valstybių, kurių įsiskolinimai buvo panašaus masto, sulaukė tokio pat likimo. Vien jau dėl šios aplinkybės buvo aišku, kad tik dvi Europos pinigų sistemos valstybės (Liuksemburgas ir Vokietija) tenkino, arba buvo nežymiai

peržengusios, nustatytus Maastrichto įsiskolinimo kriterijus. Ir nors visos kitos valstybės sąjungininkės stengėsi savo įsiskolinimo nebedidinti, visos jos gerokai peržengė reikalaujamą įsiskolinimo procentą – 60 proc. BNP. Buvo tik laiko klausimas, kada kitos valiutos žengs Italijos lyros pavyzdžiu, o Europa grįš prie infliacinės „laisvai plaukiojančio valiutos kurso“ sistemos, kokia ji buvo 70-aisiais metais.

Kitaip tariant, EPS stabilumas buvo tik iliuzija, kuri išgaravo dėl valstybių įsiskolinimus. Šie įsiskolinimai, savo ruožtu, vedė atgal prie infliacinės politikos, kokia ji buvo 70-aisiais. EPS buvo laiko bomba, kurios laikrodys 90-ųjų metų pradžioje ėmė tikseti vis garsiau.

Tačiau į septyniasdešimtuosius negrįžta. Įvyko kai kas blogesnio. Jeigu jau nacionalinė valdžia negalėjo padaryti nieko pozityvaus, nuspręsta vadžias perduoti tarptautinei valdžiai, kuri pridarė nepalyginamai daugiau žalos. Naujai įsteigtas ECB ir jo produktas – euras – neišsprendė nuo aukso standarto laikų besivelkančių valiutos problemų. Jie tik pakeitė problemos sprendimo būdus ir taip jas dar labiau paaštrino.

ECB ir euras buvo veikiami tiek verslo, tiek politinių jėgų. Atsisakius prekybos apribojimų kilo verslo jėga, kuri 80-aisiais bei 90-aisiais sąlygojo tarptautinę darbo migraciją. Tarptautiniai prekybos mastai ir sąlyginai stabili valiutų rinka užtikrino ekonomikos atsigavimą. Daugelis pesimistų kalbėjo apie vienašališką orientavimąsi į kapitalo interesus, tačiau priešingai, ši epocha atnešė daugiau naudos didesnei piliečių grupei. Stiprėjanti prekyba tarp užsienio šalių skatino bendroves siekti stabilių užsienio prekybos ryšių. Be eksportu užsiimančių įmonių, eksportu suinteresuoti buvo bankai bei kitos finansinės įstaigos, kurios turėjo daug kapitalo užsienyje. Šių ekonominių grupių interesai buvo svarbiausias akstinas Europos pinigų sąjungai sukurti.

Kitas veiksnys buvo politinio pobūdžio. Anksčiau nurodėme, kad Vokietijos federalinis bankas „gamino“ daug mažiau infliacijos nei kitos monetarinės valdžios bei dėl šios priežasties daugelis nacionalinių bei užsienio politinių interesų grupių buvo priešiška nusiteikę jo atžvilgiu. Tapo aišku, kad užsienio valstybių vyriausybės sieks pinigų reformos, kuri leistų jiems daryti įtaką Vokietijos federalinio banko sprendimams. Tam, kad pavyktų išlipti iš balos sausiems, jos buvo pasirengę užleisti politines pozicijas svarbioms vokiečių interesų grupėms.

Atsižvelgiant į tai, suprantama, kad Kohlio vyriausybės kritikai kaltino jį Vokietijos markės pardavimu už Vokietijos suvienijimą. Šių kritikų manymu, taip nekenčiamo Vokietijos federalinio banko panaikinimas buvo tinkama kaina už Vokietijos suvienijimą, o to labai norėjo ir Prancūzijos, Didžiosios Britanijos bei JAV vyriausybės. Ši teorija iš dalies yra teisinga. Tačiau būtina suprasti, jog tai tik šalutinis istorijos aspektas. Nė viena vyriausybė neaukos savo piliečių interesų dėl grynų užsienio politikos interesų. Be to, vis didesnė ir įtakingesnė Vokietijos verslo grupės dalis buvo suinteresuota turėti stabilią Europos valiutos sistemą.

Pažymėtina ir tai, kad politiškai įtakingos grupės Vokietijoje siekė paaukoti Vokietijos markę mainais į tam tikras užsienio valstybių politines nuolaidas. Iliustruosime tai dviem pavyzdžiais.

Vokietijos automobilių pramonė gamina aukščiausios kokybės kartu ir brangiausius automobilius Europoje. Vartotojo akimis žiūrint, kokybė yra svarbu, tačiau ne už bet kokią kainą. Daugeliu atvejų vartotojas pirmenybę teikia blogesnės kokybės, žemesnių saugumo standartų, tačiau ir daug pigesniai automobiliui. Jeigu valstybė verstų visus gamintojus laikytis tam tikrų techninių kokybės standartų, tuomet vartotojui neliktų pasirinkimo. Pramonė galėtų gaminti tik dar brangesnius automobilius, o vartotojas galėtų pasirinkti tik tarp jų. Valstybės nustatomų standartų dėka privilegijuojami brangiausi gamintojai pirmiausia vartotojų bei pigesnės produkcijos gamintojų sąskaita.

Taigi akivaizdu, kad produkcijai keliamų reikalavimų „harmonizavimas“ Europos lygmeniu reiškia ne ką kitą kaip tik visų gamybos standartų suvienodinimą. Be abejonės, standartizavus reikalavimus automobilių pramonei, laimėtoju būtų Vokietijos pramonė, kuri galėtų pelnytis savo klientų bei užsienio konkurentų sąskaita.

Tokios pat tendencijos matomos ir organizuoto darbo srityje. Vokietijos gamyklos samdo techniškai labiausiai kvalifikuotus, tačiau kartu ir brangiausiai apmokamus darbuotojus Europoje. Šiuo metu darbuotojo kvalifikacija nėra savaiminis tikslas, būtina, kad tai atsipirktų. Daugelis verslininkų samdo pigesnę darbo jėgą, nors ši ir mažiau kvalifikuota. Jie investuoja į valstybes, kuriose darbo užmokestis yra mažas. Tokios investicijos padidina uždarbio lygį žemo darbo užmokesčio valstybėse bei kartu sumažina darbo užmokestį tose valstybėse, kuriose darbo jėga yra brangi. O tai ir vėl silpnina gamyklų, įsikūrusių brangiose valstybėse, galią. Tačiau jei pasitelkus valstybę darbo jėga visur taptų brangi, tai stimulus kapitalui eksportuoti išnyktų. Būtent tokio poveikio siekiama harmonizuojant darbo sąlygų standartus Europoje (vartotojų apsauga, darbo laikas, darbo saugos reikalavimai, nedarbo draudimas ir kt.). Šios priemonės iš esmės reiškia darbo sąlygų suvienodinimą visoje Europoje. Šiuo atveju laimėtojai būtų Vokietijos profsąjungos, o nukentėjusieji – Vokietijos ir kitų Europos valstybių darbuotojai, kurie negalėjo įsidarbinti dėl išaugusios jų darbo kainos ir, žinoma, vartotojai. Kaip nurodėme anksčiau, tai tik keli pavyzdžiai, kodėl svarbios Vokietijos interesų grupės siekė politinio centralizavimosi Europoje ir koks buvo jų motyvas skatinti politinius mainus (Vokietijos markę prieš privilegijas). Vokietijos federacinė valdžia galėjo tikėtis šių grupių paramos, kuomet ji buvo spaudžiama dėl prisijungimo prie Europos pinigų sąjungos.

Deja, šie siekiai pasiekė tikslą. 1999 metų pradžioje nacionalinės monetarinės valdžios perdavė savo suverenias sprendimo teises dėl pinigų politikos ECB, o pačios tapo ECB vykdomosios valdžios organų narėmis. Kitaip tariant, euras praktiškai yra įsigalėjęs jau dabar, kadangi sprendimai dėl visų valstybių narių valiutų priimami centrinės valdžios. Euras egzistuoja netgi jei jis ir kol kas nėra leidžiamas banknotų bei monetų pavidalu, o yra reprezentuojamas nacionalinių valiutų. Vokietijos markę nebėra

savarankiška valiuta, ir veikia daugiau kaip euro pakaitalas. Analogiški euro substitutai yra ir kitų valstybių banknotai bei monetos.

6. Kokie bus ECB bei euro ekonominiai ir politiniai padariniai?

Be abejo, labai svarbus klausimas, kokią politiką vykdys ECB. Deja, negalime kurti iliuzijų. Valstybėms pavyko susitarti dėl ECB bei euro todėl, kad žlunganti senoji sistema buvo slegiama nacionalinių skolų. Nei ECB, nei faktinis euro įvedimas nesprendžia Europos valstybių poreikio finansuoti augančias biudžetų išlaidas, o tik paaštrina egzistuojančią problemą.

Kai kurie stebėtojai mano, kad ECB ateities politika priklausys nuo to, kas jam vadovaus bei kokie tikslai bus išskirti šiai institucijai įstatyminiu pagrindu. Žinoma, Vokietijos federalinio banko prezidentas yra be galo svarbus asmuo. Be to, daugelis reikalauja, kad valiutos kurso stabilizavimas būtų viena iš įstatyme numatytų banko funkcijų, kurią ECB privalėtų vykdyti, kaip anksčiau tai darė Vokietijos federalinis bankas.

Tačiau šios asmeninės ir techninės detalės nėra svarbios. Pagrindinis veiksnys yra šis: euras suteikia galimybę imti naujus kreditus, tačiau jis nedrausmina valstybių. Taigi jis tik pakels Europos valstybių išskolinimus į naujas aukštumas, kol šie išskolinimai pasieks natūralias ribas, taip kaip tai atsitiko su nacionaliniais išskolinimais šiandien. Tuomet kai bendra Europos valdžia nebegalės skolintis, ji grįš prie 70-ųjų metų infliacijos politikos. Europos biurokratai gali kiek tinkami liaupsinti Europos sąjungos naudą ir grožį – tai nieko nepakeis. Euras veda į infliaciją. Nacionaliniai karteliai iš lėto keičiami Europos karteliais taip dar labiau apsunkinant visų piliečių naštą.

Šios įvykių eigos negalima sustabdyti tiesiog susitariant Europos lygmeniu dėl valstybinių kreditingumo ribų ar konkrečios ECB politikos. Tokie rašytiniai susitarimai yra beverčiai, jei nėra remiami viešosios nuomonės, o panašu, kad šiuo metu viešoji nuomonė toleruoja tiek valstybių išskolinimus, tiek ir infliaciją. Vokietijos piliečiai susitaikė su tuo, kad visos Maastrichto sutarties nuostatos dėl pinigų sąjungos dalyviams keliamų objektyvių kriterijų buvo pažeistos. Taip bus ir toliau, kol visuomenė nepakeis savo pozicijos šiais klausimais. Tačiau kaip ji gali pakeisti savo nuomonę, jei visos švietimo įstaigos, pradedant pradine mokykla ir baigiant universitetais, priklauso valstybėms, kuomet visos radijo stotys bei televizijos kanalai turi įsigyti valstybinę licenciją, o valstybiniai teismai aiškina, kad minties laisvė nėra absoliuti?

Tačiau ECB ir euras ne tik „atsineša“ infliaciją, bet ir skatina politinių institucijų centralizaciją. Matyti, kad pirmiausia valstybės perduos savo finansinę nepriklausomybę naujai centrinei valstybei, o vėliau ir politinę nepriklausomybę. Šiandien Europos Sąjungos valstybės narės laikomos nesažiningomis skolininkėmis ir jų galimybės skolintis savo vardu papildomai yra ribotos. Ateity joms prireiks Europos

Komisijos pagalba, kuri šiandien dar neprasiskolinusi. Gali būti, kad pati Europos Komisija turės dėl bendrų kreditų derėtis, nors ir neprisiims jokios atsakomybės. Įmanoma, kad Komisija apsiribos derybininko vaidmeniu. Tačiau taip pat įmanoma, kad ji skolinsis pati, kad galėtų perduoti paskolas tiesiogiai valstybėms narėms. Bet kuriuo atveju, persiskolinusios valstybės taps ekonomiškai ir politiškai priklausomos nuo centrinės valdžios.

Tokia pat įvykių seka jau įvyko daugelyje valstybių nacionaliniu lygmeniu. Per pastaruosius trisdešimt metų ambicijos ir aklumas skatino Vokietijos vietos savivaldos politikus savo bendruomenėms imti vis didesnius kreditus. Šie kreditai turėjo būti garantuoti federacinių žemių obligacijomis, taigi miestai ir bendruomenės tapo tiesiogiai priklausomi nuo federacinių žemių malonės. Tačiau federacinės žemės vykdė tokią pat politiką ir imamus kreditus garantuodavo federaliniais vertybiniais popieriais. Taigi šiandien federacinės žemės, miestai, bendruomenės nebegali priimti savarankiškų sprendimų daugelyje politikos sričių. Visi yra priklausomi nuo federalinės valdžios.

Pati federacija žygiuoja tuo pačiu keliu, tik kiek lėčiau. Tiesą sakant, Vokietijos finansinė būklė, palyginus su kitų valstybių finansais, atrodo patenkinamai. Tačiau tokia paguoda panaši į žlugusiojo guodimą, kuomet pačio nuosmukis jau prieš akis. Gali būti, kad vokiečiai galės savarankiškai išgyventi dar du ar tris dešimtmečius (tačiau tai kaip vaikiškai yra priešinamasi Europos centralizacijai, kelia klausimą, ar jie iš viso nori išlikti savarankiški). Tačiau ilgalaikėje perspektyvoje tai bet koku atveju nėra įmanoma. Vokietija visada bus daugiau ar mažiau kontroliuojama didžiųjų Briuselio jėgų, kurios visas prieš tai buvusias šio kontinento despotijas nustums į šešėlį.

Ilgai netruks, kol Briuselio institucijos panorės perimti suderėtus kreditus savo žinion ir visų piliečių akyse tapti reikšmingomis politinėmis jėgomis. Čia ir slypi visa reikalo esmė. Politikų galia yra didesnė nei piliečių galimybė juos kontroliuoti. Kodėl visą juodą darbą atliekantys Briuselio politikai turėtų atiduoti laurus valstybėms? Anksčiau ar vėliau bus „harmonizuotos“ valstybių socialinio aprūpinimo sistemos (ypač socialinis draudimas), o joms prižiūrėti bus paskirta kokio Briuselio organizacija.

Taigi ECB ir euras „atsineša“ dvi tendencijas: iš vienos pusės Europos centrinės socialinio aprūpinimo sistemos sukūrimą ir vystymą; iš kitos pusės naujų kreditų ėmimą šios naujos centrinės valstybės vardu. Abi tendencijos anksčiau ar vėliau turės žlugti. Žlugimas bus sąlygotas arba hiperinfliacijos, arba tos pačios centrinės valstybės neefektyvumo. Štai kas mūsų laukia ateityje jei nesiimsime esminių pokyčių: naujieji 1923-ieji arba naujoji Sovietų sąjunga.

7. Alternatyvos eurui

Daugelis ekonomistų įvardino su Europos pinigų sąjunga susijusius pavojus. Verta atkreipti dėmesį į jų siūlytas alternatyvas, kadangi geresnės pinigų santvarkos

sukūrimo problema išlieka aktuali. *Jau dabar aišku, kad ECB ir euras nebus ilgalaikė Europos pinigų santvarkos forma.* Ji veda tiesiai į žlugimą, ir jokia akla valstybinė propaganda negali to pakeisti. Kokias gi turime alternatyvas, ir kokių pasiūlymų galime tikėtis ateityje?

Viena iš galimų alternatyvų buvo tiesiog leisti žlugti EPS ir ramiai grįžti prie 70-aisiais galiojusios santvarkos. Nacionalinių valiutų infliacija bei nuolat svyruojantys valiutų kursai neabejotinai neigiamai paveiktų tarptautinį darbo jėgos pasidalijimą. Tačiau „stiprios valiutos valstybių“ piliečiai būtų geriau apsaugoti nuo savo valstybės (ir žinoma užsienio valstybių) išnaudojimo. Tačiau akademinė bendruomenė ilgainiui nustos domėtis šia alternatyva, kadangi euras pakeis visus nacionalinius banknotus ir monetas.

Kita pasiūlyta alternatyva buvo „paralelinės valiutos“ įvedimas. Ši idėja buvo paremta įsitikinimu, kad kiekviena valiuta turi taip vadinamą optimalų platinimo mechanizmą. Tačiau nėra aišku, koks yra šio mechanizmo dydis. Apskritai kvestionuotina, ar jis veiktų teoriniu lygmeniu. Tačiau yra galimybė *praktiškai* išspręsti šią problemą - tereikia leisti visiems Europos piliečiams šalia nacionalinės valiutos naudoti „paralelinį eurą“. Kuomet paralelinis euras taptų pranašesnis už nacionalinę valiutą, būtų aišku, ar jis sugebėtų konkuruoti su nacionalinėmis valiutomis. Bet kokiu atveju sprendimą priima pati rinka, o ne biurokratija, kuri mažai ką žino apie rinkoje veikiančius santykius.

Daugelyje atvejų šio pasiūlymo atstovai turėjo omeny *popierinės* valiutos įvedimą. Tačiau jie pamiršo, kad popierinė valiuta šiaip sau rinkoje neatsiranda. Prekė gali tapti popierine valiuta tik tuomet, jei ja anksčiau buvo prekiauta rinkoje. Tik tuomet rinkos dalyviai gali spręsti, kokia yra šios prekės būsimoji vertė. Pavyzdžiui, aš pasiūlyčiau automobilių pardavėjui popierėlį su užrašu „3 hiulsmanai“. Vargu ar mūsų sandoris įvyktų, kadangi prekeivis nežino, ką jis gali už tuos „3 hiulsmanus“ nusipirkti. Analogiška situacija susidarytų ir su popierėliu ant kurio būtų užrašas „1 paralelinis euras“.

Paralelinį eurą buvo galima išplatinti tik dviem būdais. Reikėjo naudoti *vieną* ar kelias nacionalines valiutas kaip atsiskaitymo priemonę visose valstybėse. Patraukli būtų buvusi Vokietijos markė, kadangi ją mielai priimdavo daugelyje užsienio valstybių ir taip. Tačiau ši galimybė buvo nepriimtina dėl politinių motyvų. Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos politikai negalėjo pakešti minties, kad jų valstybių piliečiai naudotų Vokietijos markę, o ne franką ar svarą sterlingą.

Taigi liko antroji galimybė, kuri kartu yra ir trečioji didžioji alternatyva Europos pinigų santvarkai sukurti. Ši alternatyva paremta idėja, kad *kiekviena tinkama prekė* būtų naudojama kaip pinigai. Kitaip tariant, patys piliečiai turėtų nuspręsti, kokią atsiskaitymo priemonę jie norėtų naudoti. Nereikia daug fantazijos tam, kad įsivaizduotume, kaip veiktų laisva atsiskaitymo priemonių sistema. Žinoma, tai skatintų grįžti prie tauriųjų metalų. Auksinės, varinės, sidabrinės monetos būtų

populiarios, kadangi jomis buvo atsiskaitoma daugelyje valstybių dar 20 a. pradžioje. Taip pat nesunku suprasti, kodėl ši alternatyva buvo tokia nepriimtina politiniams sluoksniams. Visa 20 a. pinigų istorija – tai nuolatinis valdžios bandymas atsikratyti metalinių pinigų bei įvesti popierinius pinigus, kad būtų galima kontroliuoti rinką norima linkme.

Nors ši trečioji alternatyva vargu ar atkreips politinių interesų kartelio dėmesį (bent jau kol tai prieštaraus jų interesams), nederėtų jos visiškai atidėti į šoną ir užmiršti. Priešingai nei nacionalinės popierinės valiutos ar popierinė paralelinio euro alternatyva, ji išlieka aktuali. Kadangi *tam, kad pasiektume laisvą valiutų rinką, reikia panaikinti jos ribojimus*. Tam, kad rinkoje ir vėl cirkuliuotų auksinės ir sidabrinės monetos, reikia grąžinti joms atsiskaitymo priemonės statusą bei panaikinti mokesčius (pirmiausia pridėtinės vertės bei kapitalo mokesčius), kurie apsunkina jų naudojimą. Tokia reforma Europos mastu būtų sėkminga. Ji taip pat galėtų būti pritaikyta ir nacionaliniu, regioniniu ar savivaldos mastu. Apibendrinant: *kiekviena* bendruomenė ar įmonė, kurioje veikia drąsūs ir išradingi asmenys, turi teisę pasirinkti jiems patrauklią atsiskaitymų tvarką.

8. JAV infliacija ir biržos žaidimas su ugnimi, 1982-?

Iki šiol kalbėjome apie Europos vystymosi tendencijas, kadangi vokiečiams tai yra ypatingai aktualu. Tačiau jauniausios tarptautinės ekonominės ir valiutų krizės centre atsidūrė ne Europos institucija, o JAV monetarinė valdžia – Federalinių rezervų sistema (trumpai - Fed).

Fed buvo įsteigta įtakingų bankininkų J.P. Morgano, Rokfelerio, Lobo (angl. J.P. Morgan, Rockefeller, Kuhn Loeb) iniciatyva dar 1913 metais. Ši sistema buvo paremta iki šiol vyraujančia infliacijos kultūra. 90 metų trukusi infliacija JAV buvo krizių ir ekonominių depresijų šaltinis. Kaip ir priklauso JAV dydžio ekonomikai, šios krizės buvo neregėto masto, tokios kaip 1929-1941 metų Didžioji Depresija ar Bretton Woods sistemos žlugimas.⁵

Po Bretton Woods sistemos kurį laiką atrodė, kad M. Rothbardo aprašyti valstybinės monetarinės politikos ir ekonominės krizės santykiai baigti. Daugeliui ekonomistų atrodė, kad Fed beliko atlikti sąlyginai paprastas užduotis. Pinigų kiekio infliacija sąlygojo dolerio nuvertėjimą vidinėje rinkoje (kylant kainoms) bei valiutų rinkoje (krintant dolerio kursui). Fed reikėjo tik nuspręsti *kaip stipriai* turėtų atpigti doleris. Tik tiek.

Kaip ir kiekviena planinė ekonomika, ši susidūrė su netikėtomis ir neįveikiamomis kliūtimis. Dėl eilės aplinkybių (jas aptarsime vėliau), didžioji JAV 80-ųjų bei 90-ųjų

⁵ Šia tema puikūs M. Rothbardo darbai: *Wall Street, Banks, and American Foreign Policy* (Auburn, Alabama: Mises Institute, 1995) ir *The Case Against the Fed* (Auburn, Alabama: Mises Institute, 1994).

infliacija sąlygojo ne dolerio nuvertėjimą, o pirmiausia sukėlė dvi pagrindines pasaulio ekonomikos problemas iš karto: nuo ekonominių realiųjų atsiskyrusių biržą ir ekonomikos bei valiutų rinkų krizes Pietryčių Azijoje, Rusijoje ir Pietų Amerikoje.

Nereikia būti ekonomikos genijumi, užtenka sveiko žmogaus proto suprasti, kur link vedė tokia įvykių eiga. Pažymėtina, kad šios problemos kilo ne dėl užprogramuotų sisteminių kapitalizmo klaidų, o valstybės kišimosi į pinigų sistemą. Kaip ir kiekvienas dirbtinai inflacijos sukurtas ir išlaikytas darinys, taip ir dabartinė sistema yra pasmerkta žlugti. Ji tėsīs pilvu žemėn, o Pietryčių Azijos, Rusijos ir Lotynų Amerikos krizės suteiks tam tik nestiprų prieskonį.

Be abejonės išskirtinis paskutinių 20 metų ekonomikos fenomenas yra kylantys biržos indeksai, kurie iš esmės prarado bet kokią žemišką ryšį su įmonėmis. Akivaizdu, kad esant normalioms sąlygoms turi būti ryšys tarp akcijų kainos ir įmonės perspektyvų bei būsimąjo pelno. Mat šis ryšys atspindi bendrąją sąsają tarp priemonės vertės ir tikslo vertės, kuriam ši priemonė tarnauja. Pavyzdžiui, jeigu specialios staklės gamina metalines detales, tai šios staklės negali būti vertos daugiau nei bendroji visų pagamintu detalių vertė kartu paėmus. Lygiai taip pat verslo (įmonės) tikslas yra gaminti rinkai. Taigi įmonės kaina negali būti didesnė nei pelnas, kurio tikimasi pardavus visą įmonės produkciją. Išvada, kad visos įmonės akcijos niekad neturėtų kainuoti brangiau, nei būsimąjo pelno suma. Dabartinė akcijų kaina nustatoma įvertinant diskontuotą ateities pelną. Gaunama suma sudaro dabartinę įmonės vertę, o akcijų vertė gaunama tiesiog įmonės vertę padalijus iš akcijų skaičiaus.

Kasdien matome, kaip klaidingai nustatoma akcijų vertė. Akcijos nebeatspindi įprasto įmonės pelno. Ji arba pervertinama arba nuvertinama – *nepriklausomai nuo pelno*. Kitaip tariant, šiuo metu mus jaudina ne aukštos akcijų kainos, bet jų atitrūkimas nuo įmonės pelno. Aukštos ar kylančios akcijų kainos savaime nėra problema. Kadangi kol į rinką patekę nauji pinigų kiekiai joje pasiskirsto tolygiai, tol toks pinigų pagausėjimas sąlygos visų akcijų *ir* pelnų pakilimą. Esant tokiai situacijai, aukštos biržos kainos nėra pavojingos, jos tiesiog sąlygos *bendrą* pinigų nuvertėjimą.

Esant normalioms aplinkybėms – t.y. laisvosios rinkos sąlygomis – žinoma gali būti, kad kažkada visos akcijos bus pervertintos. Gali būti, kad ši kapitalo rinkos klaida įvyks ir tęsis 15 metų. Visa tai *gali būti*, nors kol kas taip niekad nebuvo. Tačiau *negali* būti, kad laisvosios rinkos sąlygomis akcijos būtų vertinamos neatsižvelgiant į įmonės būsimąjį pelną. Biržos makleriai gali *derėtis* ir ginčytis dėl to, koks bus įmonės pelnas, tačiau tai nekeičia esmės, *kad*, pirkdami ir parduodami akcijas, jie vertins būsimąjį pelną.

Tačiau pagrindinis šiandieninės biržos išskirtinumas, kad ji prarado bet kokią žemišką ryšį su įmonių pelnais. Dar blogiau, apie tai žino beveik visi didieji (ir dauguma mažųjų) investuotojai. Kaip gi tai įmanoma? Ar birža tapo žaidimų su ugnimi aikštele? Akcijų kainos kyla todėl, kad kiekvienas investuotojas tikisi, kad vėliau jis ras *dar* didesnę optimistą, kuris nupirks jo akcijas *dar* brangiau, o šis tikisi rasti, kas nupirks *dar*

brangiau ir t.t.? Žinome, kad tokie žaidimai yra įmanomi, tačiau jų ribos yra pakankamai siauros. Tik ypatingai riziką mėgstantys ar ypatingi besmegeniai gali šiuose žaidimuose dalyvauti, taigi toks žmonių ratas ir galimi jų pasiūlymai yra pakankamai riboti. Kai tik žaidime nebelieka tuščiagalvių ir azartinių lošėjų, kortų namelis sugriūva. *Jis sugriūva todėl, kad vieną dieną nebelieka žmonių, norinčių investuoti į žaidimą.*

Tačiau tokio tipo biržos veikia jau beveik du dešimtmečius ir ji sugebėjo įtraukti į šį traukinį vis daugiau investuotojų. Kokios aplinkybės leidžia investuoti vis daugiau pinigų į akcijas, kurių vertė nebeatspindi įmonės gaunamo pelno?

Atsakymas į šį klausimą tėra vienas, Fed ir kitos monetarinės valdžios šiam paradui spausdina vis daugiau naujų pinigų, o tai leidžia biržoms ir toliau sėkmingai pūstis.

Natūralios žaidimo su ugnimi ribos yra sėkmingųjų ir tuščiagalvių turimas turtas. Monetarinė valdžia turi galimybę gaminti nieko nekainuojančius naujus pinigus ir taip leisti biržos ratui sukstis. Taip išnaikinamas natūraliame pasaulyje egzistuojantis nuosavybės ribotumas. Nuo šiol birža tampa žaidimų aikštele, investuotojai tampa žaidėjais, o prieš tai buvusi grėsmė prarasti visą savo turtą – blizgančiu žaidimu be pasekmių. Žaidėjai, kurie gerai sutaria su savo monetarine valdžia (ypatingai didieji bankai, didžiosios pramonės ir vyriausybės), turi prieigą prie vis naujų iš oro atsirandančių pinigų. Jie gali žaisti biržoje nesusimąstydami apie tai, ar vieną dieną galės parduoti nupirktas akcijas brangiau. Kol monetarinė valdžia spausdins naujus pinigus, atsiras žmonių, kurie *galės* žaisti su didesnėmis pajamomis, o jie ir *norės* žaisti, kadangi tikės besitęsiančia infliacija.

Taigi matome, kodėl didelės infliacijos aplinkoje įmonių pelnas neturi įtakos akcijų kainoms. Valstybinis pinigų spausdinimas ir jų nukreipimas į biržą padaro ją finansiniu *perpetuum mobile*.

Kokios viso to pasekmės? Pirmiausia, tokia politika praturtina finansų sektorių visų kitų sektorių sąskaita. Tai atima laiką ir energiją, kurie galėtų būti panaudojami kitiems užsiėmimams. Vis daugiau JAV gydytojų ar teisininkų praleidžia laiko žaisdami biržoje nei dirdami savo darbą. Tokiu būdu infliacija griauna natūralų darbo pasidalinimą ir mažina produktyvumą. Ji privilegijuoja ekonomiškai išprususius visų kitų kaina ir taip didina atotrūkį tarp skirtingas pajamas gaunančių žmonių grupių. Be to, vis didesnė visuomenės dalis tampa priklausoma nuo monetarinės valdžios sprendimų, o tai savaime didina politinį spaudimą išlaikyti infliaciją.

Nepaisant nuolatinio akcijų kurso kilimo biržoje, tas akivaizdus faktas, jog ši sistema leidžia mažai daliai žmonių pelnytis kitų sąskaita, lieka beveik nepastebėtas. Paprastai įvykiai klostosi tokia eiga: monetarinė valdžia perskirsto naujai išleistus pinigus savo artimiausiam ratui, iš kurio pinigai toliau platinami į rinką. Kainų kilimas, kuris pirmiausia matomas pavieniuose sektoriuose (pvz. biržoje), toliau paveikia ir likusius

rinkos sektorius. Tačiau pastarųjų dviejų dešimtmečių vystymasis buvo kitoks; jis buvo matomas tik finansų sektoriuje. Kodėl? Tam irgi yra savos priežastys.

Žiūrint iš pinigų politikos perspektyvos, svarbiausias veiksnys buvo tai, kad *į užsienį nutekėjo didelis dolerių ir Vokietijos markių kiekis*. Apie 60-70 proc. JAV dolerių cirkuliuoja ne JAV, bei apie 30 proc. Vokietijos markių ne Vokietijos rinkoje.

Doleris visuomet buvo tarptautiniu mastu ypač paplitusi valiuta. Tačiau 80-aisiais šios tendencijos dar labiau sustiprėjo, kadangi dolerio paklausa padidėjo sukūrus taip vadinamas valiutų valdybas (angl. *Currency Boards*) Honkonge bei Singapūre. Be to buvo vykdoma ir tolimesnė Lotynų Amerikos „dolerizacija“ (ypatingai El Salvadore, Argentinoje, Ekvadore, Brazilijoje, Kolumbijoje bei Čilėje). Šių valstybių piliečiams doleris buvo tarsi prieglauda nuo jų pačių vyriausybių kuriamos infliacijos. O kadangi doleris buvo gaunamas parduodant prekes ir paslaugas, „dolerizacija“ iš esmės reiškė, kad doleriai keliavo į Lotynų Ameriką, o prekės ir paslaugos – į JAV. Toks įvykių vystymasis apribojo kainų augimą JAV biržose.

90-aisiais analogiška įvykių seka pasikartojė dar kartą. Žlugus Rytų blokui, didelis kiekis Vokietijos markių ir dolerių plūstelėjo į buvusias Sovietų sąjungos valstybes. Tai vyko keliais būdais. Pirmuoju, šių valstybių piliečiai saugojosi nuo vietinės infliacijos kaip Lotynų Amerikoje. Antruoju, – ir tai ypač pasakytina apie Vokietijos markę – daugiau valiutos reikėjo įsteigtų *valiutų valdybų veiklai užtikrinti* (pvz. Estijoje), o Vokietijoje dar prisidėjo ir jos suvienijimas. Visai kaip ir 80-aisiais, kainos kilo tik Vokietijos ir JAV finansų sektoriuose. Vokietijos federalinis bankas ir Fed leido dideles pinigų emisijas, kurios pirmiausia pakliūdavo į biržą ir sukeldavo akcijų kainas. Per biržą pinigai pasklisdavo į skirtingas ūkio šakas, kur turėjo sukelti kainas. Ir jeigu dideli pinigų kiekiai nebūtų nutekėję į užsienį, kainos visuose ūkio sektoriuose būtų neabejotinai pakilusios. Turėtume paminėti ir kitas ypatingas aplinkybes, kurios lėmė tai, kad kainos Vakarų valstybių rinkose neaugo. Pavyzdžiui, didelė darbo jėgos paklausa JAV. Bet, žinoma, pagrindinis faktorius buvo valiutos „nutekėjimas“ į užsienio rinkas.

Pastaruosius du dešimtmečius karaliavo santykinis kainų stabilumas, tad dauguma amerikiečių ir vokiečių susitaikė su infliacija, nes normalaus piliečio gyvenime ji nebuvo jaučiama. Piliečiai gyveno blogiau, negu *būtų gyvenę* be infliacijos, bet jiems nebuvo taip blogai kaip *anksčiau*. Pasipriešinimo infliacijai sulauksime tuomet, kai tai tiesiogiai paveiks piliečius, t.y. kuomet jiems šiandien seksis prasčiau nei sekėsi prieš metus. Tačiau greitai gali nutikti ir taip, kad pastebėsime, jog pastaruosius metus vykęs pinigų nutekėjimas buvo išimtinis faktorius, kuris gali greitai ir nebeveikti. Tuomet teks nuleisti vėliavas. Kuomet dolerio ir Vokietijos markės srautai nebebus nukreipti į užsienį, infliacija smogs visa jėga vietiniam kainų lygiui. Be viso to, silpnėjanti pinigų galia sąlygos aukštesnes *nominalias* visų investicijų palūkanas, kadangi ant palūkanų, kurios susidarė neveikiamos kainų pakilimo, bus uždėtas mokestis už nusilpusią valiutą (taip vadinama „kainos premija“). Tačiau kylant palūkanų normai, biržos žaidimai darysis vis nepatrauklesni. Žmonės vėl pradės nuo

pradžių ir kurs verslą, kadangi tai leis gauti panašias pajamas kaip ir biržoje, tik su mažesne rizika.

Kuomet taip atsitiks, birža turės žlugti. Dabartiniai vertybinių popierių savininkai įsigijo juos neatsižvelgdami į būsimąjį įmonės pelną, o tiesiog vadovaudamiesi tuščiomis viltimis. Vėliau jie rado pirkėjus - dar didesnius optimistus. Tačiau, norinčių įsigyti tokius vertybinius popierius gretos retėja. Vis daugiau investuotojų domisi realiomis investicijomis ir vengia biržos. Tuomet monetarinei valdžiai nelieka nieko kito kaip tik:

a) išleisti į apyvartą *dar daugiau* pinigų ir pirmiausia juos nukreipti į finansų sektorių, kad galėtų palaikyti žaidimą su ugnimi. Tačiau tai netinkamas sprendimas, kadangi infliacija pakėlė kainas kituose sektoriuose, o tai sąlygojo palūkanų normos augimą. Be to, rinkos dalyvių kainų ir palūkanų lūkesčiai greitai pralenks pačios monetarinės valdžios planus, tad ji turės skubintis ir spausdinti banknotus su vis didesniais nuliais, vien tam, kad nenuskandintų visų iš karto. Esant tokioms aplinkybėms, hiperinfliacija paveiks *pačią valiutą* tiesiogiai. Turėti pinigų taps visiškai nebenaudinga, kadangi asmuo turės pastoviai ieškoti, kas juos nupirks, kol šie nenuvertėjo. Rinkos dalyviai pradės naudoti kitas pinigų rūšis ir nebenaudos infliacijos paveiktos valiutos. O tai sugriaus visą veikiančią pinigų sistemą. Būtent tai 1923-aisiais nutiko Vokietijoje.

b) atsisakyti naudoti infliacijos įrankį. Tačiau tokiu atveju bus būtina įvertinti akcijų kainą, atsižvelgiant į įmonės būsimąjį pelną. Praktiškai tai reiškia biržos žlugimą. Visi vertybinių popierių savininkai patirtų milžiniškus nuostolius. Patys galite įsivaizduoti, ką tai reikštų paprastam žmogui - juk daugelis juos apdraudusių draudimo įmonių yra investavę savo lėšas į vertybinius popierius.

Taigi, bet kokiu atveju krizė yra neišvengiama. Ji smogs, kuomet pinigų srautai nebebus nukreipti į užsienį, arba kiti išimtiniai faktoriai nestabdys infliacijos. (Žinoma, ji įgis pagreitį, kai infliacijos paveiktos valiutos pradės „grįžti namo“).

Štai kas mūsų laukia netolimoje ateityje. Žinoma, lemtingi pokyčiai bus neišvengiami, tačiau jokių būdu tai nėra *tik* neigiami pokyčiai. Krizė – tai paskutinė kreditinių pinigų vystymosi stadija. *Kartu* ji reiškia ir išsilaisvinimą iš valstybinio jungo bei viešpataujančių interesų grupių priespaudos. Ir ji *gali* suteikti galimybę susiformuoti didesnei visuomenės pasipriešinimo grupei, kuri galėtų priversti valstybes mažinti mokesčių ir reguliavimų našta. Taigi, valstybinių pinigų žlugimas daugeliu atvejų yra teigiamas reiškinys. Žinoma, didžioji visuomenės dalis *pastebės*, kad jų turtas yra gerokai sumažėjęs. Tačiau esmė ta, kad *jau dabar* jų turtas yra gerokai sumažėjęs. Krizės atveju, vieninteliai *nukentėjusieji* būtų politinių kartelių nariai, kurie naudodamiesi infliacija turteja likusios visuomenės sąskaita.

9. Jauniausios pasaulio ekonomikos krizės, 1997-?

JAV infliacija 80-aisiais bei 90-aisiais paveikė ne tik biržas, tačiau padėjo pamatus infliacijos plitimui ir *kitose* valstybėse. Taip kilo dabartinės ekonomikos bei valiutų krizės.

Ryšį tarp JAV ir kitų valstybių infliacijos lengva parodyti panaudojant fiktyvų pavyzdį. Kaip mums yra žinoma, valiutos infliacija ilgoje ar trumpoje perspektyvoje reikš šios valiutos kurso kritimą kitų užsienio valiutų atžvilgiu. Tarkime mažos valstybės „Alfanijos“ karalius, naudodamasis infliacija, paveikė savo valiutos „alfa“ kursą. Alfa kursas savo ruožtu nusmuko „beta“, galingos „Betanijos“ valstybės valiutos, kurso atžvilgiu. Tai neigiamai paveikia ne tik Alfanijos gyventojus, kurie dabar už prekių ir paslaugų importą turi mokėti daugiau. Tai neigiamai paveikia ir visus Betanijos investuotojus, kurie dar prieš alfa kurso kritimą investavo į Alfanijos kapitalo rinkas. Alfanijos karalius ir eksporto pramonė turtėja visų Alfanijos verslininkų ir Betanijos investuotojų sąskaita. Dėl savo dydžio Alfanija neturi jokios galimybės sustabdyti būsimą infliaciją, bet Betanijos investuotojai, siekdami apsaugoti savo kapitalą, gali nustoti investuoti į Alfaniją. Taigi infliacija negatyviai paveiks didžiąją Alfanijos gyventojų dalį dvigubai: pirmiausia dėl paveikto pinigų perskirstymo, bei dėl kapitalo investicijų sumažėjimo. Be to, sumažėjęs investicijų srautas kartu mažins ir šalies vystymosi galimybes. Žinoma, Alfanijos karalius mažiausiai nori, kad sumažėjusi ekonominė galia ateityje sumažintų ir surenkamų mokesčių dalį. Taigi karalius išlaiko infliaciją sumažintu mastu, kad galėtų perduoti ne visiškai galutinai ekonomiškai suniokotą valstybę valdyti savo sūnui. Žinoma valiutos kursas *nekris*, jeigu ir beta bus pakankamai daug išspausdinta. Kas šiuo atveju būtų laimėtojas, o kas pralaimėtojas? Laimėtojams vėl gi priskirtume Alfanijos grupes, kurios pelnosi iš infliacijos, pralaimėtojai būtų visi likę Alfanijos gyventojai. Tačiau šiuo atveju pralaimėtojų ir laimėtojų atsiranda ir dėl beta infliacijos, pirmiausia, žinoma, laimėtų visi Betanijos investuotojai, turintys kapitalo Alfanijoje. Be beta infliacijos jie a) patirtų nuostolius dėl investicijų Alfanijoje; b) iš viso ten neinvestuotų, o perkeltų pinigus kur kitur.

Tokios yra pinigų perskirstymo pasekmės, jei pinigų emisija abejose šalyje būtų *vienkartinė*. Įsivaizduokime, kad Betanijos vyriausybė puikiai sutaria su mūsų aprašytais užsienio investuotojais ir ji bando išsaugoti jų verslą *ilgalaikeje* perspektyvoje. Taigi Betanijos vyriausybė prižada savo draugams spausdinti pakankamą betą kiekį, kad būtų stabilizuotas alfa kursas. Akivaizdu, kad taip sumažinama jei ne iš viso panaikinama valiutos keitimo kurso rizika su kuria susiduria užsienio investicijos. Kokios tokių veiksmų politinės pasekmės? Betanijos kapitalo eksportuotojai džiaugiasi dideliu pelnu, kurį jie pasekė kitų Betanijos gyventojų sąskaita. Tačiau tai dar ne viskas. Naujoji Betanijos vyriausybės politika netrukus tampa aiški ir Alfanijos karaliui. O tai pakeičia mūsų žaidimo taisykles iš esmės. Dabar Alfanijos karalius gali drąsiai *didinti* infliaciją nesibaimindamas jokio šalutinio jos poveikio. Matėme, kad karalius apribojo savo valstybės infliaciją tik todėl, kad baiminosi netekti užsienio kapitalo investicijų. Tačiau turėdamas Betanijos monetarinės

politikos kvazi-garantiją jis gali nebebijoti, kad Betanijos investuotojai nūsūs nuo Alfanijos. Valiutos keitimo kurso kvazi-garantija leidžia jam pelnytis ne tik savo verslininkų, *bet ir* Betanijos piliečių sąskaita.

Tačiau tokia įvykių eiga negali būti priimtina Betanijos vyriausybei. Kad ir kokia stipri draugystė sietų vyriausybę ir kapitalo eksportuotojus, ji negali mėtyti savo pinigų tiesiog ant žemės. Galų gale pasiekiamas taškas, kuomet pradeda kentėti kitos ūkio sritys: socialinis draudimas, karinė pramonė, kelių statyba ir t.t. Vyriausybė negali ilgiau leisti Alfanijos autokratams mėgautis Betanijos kapitalu, net jeigu ir kai kurie Betanijos gyventojai iš to turi naudos. Anksčiau ar vėliau Betanijos vyriausybė turėtų atsisakyti tokios politikos ir nustoti palaikyti stabilų alfa kursą.

Kai tik taip nutiks, Alfanijoje neišvengiamai kils ekonominė bei valiutos krizė. Sąlyginai maža Alfanijos ekonomika per visus infliacijos metus specializavosi tik ta linkme, kuri buvo naudinga Betanijai. Betanijos įtakai dingus, staiga daugelis gamyklų būtų tiesiog nebereikalingos. Kartu netenka vertės ir visų specialistų sukauptos žinios ir kvalifikacija. Nors kurį laiką Alfanijos gyventojai gali gyventi skolindamiesi, tačiau į gamyklas investuotam kapitalui pasitraukus, darbininkai neteks savo darbo. Turi būti kuriama nauja produkcija, reikalingos naujos žinios bei nauji verslo projektai.

Be abejonės, visiems Alfanijos gyventojams tai skausmingas ir lėtas prisitaikymo procesas. Problemos dar labiau išauga nukritus alfa kursui. Šiuo metu taip ekonomikos restruktūrizavimui reikalingas užsienio kapitalas neprieinamas, kadangi tarptautiniai investuotojai vengia Alfanijos.

Tačiau didžiausia ekonomikos restruktūrizavimo kliūtis yra senieji infliacijos šalininkai: karalius, jo šeima ir draugai infliacijos dėka tapo stambiausiais šalies verslininkais. Skirtingai nei sėkmingi rinkos verslininkai savo turtus jie uždirbo ne fantazijos ar pervertintų vertybinių popierių dėka, o spausdindami popierinius pinigus, kuriuos naudojo visa tauta. Dabar sėdėdami prie ekonomikos vairo jie nežino, ką daryti. Ekonominės galios ir neturto sąjunga paskatina problemos gilinimą. *Ekonomiškai* Alfanijos gyventojai iš krizės nusirita į depresiją, kadangi ekonomiškai pajėgi karaliaus šeima netenka verslininkų pasitikėjimo. Privatus Alfanijos verslo sektorius pats ieško reikalingo kapitalo, kad atgaivintų rinką. Tokia depresija yra tiesioginė grėsmė karaliaus valdžiai, kurią jis turi žūtbūt pašalinti.

Kadangi jis pats negali atgaivinti ekonomikos, karalius kreipiasi ir prašo paskolų bei kitos ekonominės pagalbos iš užsienio, pvz. Betanijos. Taip jis tampa *politiškai* priklausomas nuo šių galių. Liūdniausia yra tai, kad Alfanijos ekonominės nesėkmės priežastys lieka nepakitusios (neteisėtai įgytas turtas netinkamose rankose), tačiau dabar prie to prisideda dar ir politinė priklausomybė nuo užsienio šalies.

Dabartinės ekonominės bei valiutų krizės atitinka mūsų nupieštą Alfanijos ir Betanijos schemą. Žinoma, „galingoji Betanija“ tai ne kas kita kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, kurių monetarinė valdžia jau daugiau kaip dešimtmetį bando apsaugoti didžiųjų JAV

investuotojų investicijas stabilizuodama mažųjų alfa valiutų kursus. Tačiau tai taip padidino infliacijos lygį „Alfanijos“ valstybėse, kad galų gale JAV turėjo atsisakyti tokios politikos. Žinoma, tai neišvengiamai sukėlė ekonomines krizes, kurioms pagalbos ranką ištiesė JAV ir kitos jai pavaldžios tarptautinės institucijos kaip Tarptautinis valiutos fondas (TVF) taip stiprindamas JAV politinę įtaką.

Viena iš pirmųjų tokio tipo krizių buvo 1994-1995 metų Meksikos valiutos krizė. Meksikos vyriausybė, 1994 metais pasirašiusi Šiaurės Amerikos laisvosios prekybos sutartį (angl. *NAFTA*), užsitikrino, kad Fed palaikys stabilų peso kursą. Per 1994 metų rudenį vykusius rinkimus Meksikos vyriausybė dosniai dalino pažadus, kurie, kaip įprasta, buvo finansuojami išleidžiant papildomas pinigų emisijas. O valiutų rinkoje tai labai greitai nuskandino pesą. Meksikos valiutos krizė buvo numalšinta Meksikos prezidentui pasiskolinus 50 mlrd. JAV dolerių. Nuo tada Meksikos politika yra atidžiai sekama NAFTA vadovų, o JAV piliečiai susimoka dolerio infliacijos dėka už tai, kad JAV politikai galėtų valdyti Meksiką.

1997 metų liepos ir rugpjūčio mėnesiais ekonominės ir valiutos krizės ištiko Tailandą, Filipinus, Malaiziją, Indoneziją, Singapūrą ir Korėją. Visose šiose valstybėse biržos indeksas krito vos per kelias dienas nuo 24 proc. (Korėjoje) iki 48 proc. (Malaizijoje), ir visos šios valstybės sulaukė pagalbos iš TVF. Viešpataujančios šių valstybių grupės infliacijos metais įsitvirtino savo pozicijas ekonomikoje ir krizės akivaizdoje pasirodė negalinčios inicijuoti skubių pakeitimų. Neramumai kilo Indonezijoje - ypatingai nuo maisto produktų importo priklausomoje valstybėje. Čia prieš vyriausybę buvo surengta eilė protesto akcijų. Tačiau netgi tuomet, kai vyriausybė dešimtmečius engė savo valstybę, keldama infliacijos lygį ir mokesčius, TVF suteikė jai 23 mlrd. JAV dolerių paskolą, o tai leido jai dar ilgai išlikti valdžioje

1998 metų birželį atėjo Rusijos eilė. Visų pirma šioje valstybėje niekad nebuvo imtasi rimtų ekonominių reformų. Didžiosios pramonės šakos liko visai kaip Sovietų sąjungoje – valstybės žinioje, o centrinis bankas spausdino pinigus, kad galėtų išlaikyti šias nuostolingas įmones rinkoje. Maskvos birža buvo vieta, kur prekiaavo rusų valstybės patikėtiniai, o vakarų teikiami kreditai „nusėdavo“ privačiose valstybei artimų žmonių kišenėse. Ir čia atėjo krizė, kuri buvo laukta, nors tuo metu nedaugelis ją prognozavo. Rusija taip pat gavo TVF ir vakarų vyriausybių paskolas, tik šiuo atveju ji paaukojo visai ne daug. Tam yra kelios priežastys: 1) jų ginkluotės arsenalas gąsdino (pagrindinis Rusijos prezidento argumentas derintis dėl paskolų su Vakaraais buvo: „Jeigu jūs neduosite man pinigų, aš niekad nebūsiu perrinktas. O tada komunistai vėl galės naudotis branduolinėmis raketomis“) ir 2) jie taip stipriai buvo prisiskolinę Vakarams, kad šiems nurašius paskolas, ko gero kiltų krizės jų pačių valstybėse. Tad beliko ir toliau skolinti Rusijos valdžiai.

Tai tik laiko klausimas, kada Šiaurės Amerika ir Europa pasieks aklavietę, kurios link vedė visa jų monetarinė politika. Taigi nebeliks galinčių žaisti kreditų dalybos ir infliacijos palaikymo žaidimo. Vakarų ekonomika arba bus visiškai prižiūrima valstybės, kaip tai buvo vokiško nacionalsocializmo atveju, arba turėsime susidurti su

hiperinflacija. Tokie laikai ateis po kelerių metų ar net dešimtmečių. Tiesa, jie gali būti nutolinti sukūrus dolerio ir euro (gal dar jenos?) pinigų sąjungą. Tačiau aklavietė, kurios gale laukia neišvengiamas socializmas arba hiperinflacija, lieka. Tik radikali rinkos ekonomikos reformos gali padėti rasti išeitį. Rothbardo žodžiais tariant: tik grįžimas prie atsiskaitymo priemonių kaip auksas laisvosios rinkos sąlygomis bei visiškas valdžios nesikišimas į monetarinius reikalus gali išspręsti mūsų problemas.